

Streszczenie

Teza o podobieństwie sytuacji w Polsce i w Jugosławii po II wojnie światowej jest tylko częściowo zgodna z prawdą. Należy się zgodzić z opinią, że w obu krajach nowy system polityczny został wprowadzony siłą i był utrzymywany wbrew woli społeczeństw za pomocą aparatu przymusu. System ekonomiczny bazował na modelu radzieckim z dominującą rolą przemysłu ciężkiego. W obu krajach można było również zaobserwować nacisk na tworzenie wielkich państwowych gospodarstw rolnych, które charakteryzowały się wydajnością niższą niż sektor prywatny.

Konflikt pomiędzy Titą a Stalinem w 1949 r. zasadniczo zmienił sytuację Jugosławii. Rozpoczęto prześladowania osób podejrzanych o szpiegostwo na rzecz Związku Radzieckiego. Rząd jugosłowiański zdecydował się na zmiany wprowadzające system określany jako socjalizm rynkowy. W rezultacie jugosłowiańskie przedsiębiorstwa teoretycznie kierowane przez robotników były zmuszane do konkurencji zarówno na rynku wewnętrznym jak i zagranicznym.

Stosunki pomiędzy Jugosławią a Związkiem Radzieckim miały bezpośredni wpływ na polską politykę w stosunku do Jugosławii. Wzajemne uznanie nastąpiło w kwietniu 1945 r., natomiast ustanowienie poselstw dyplomatycznych nastąpiło 5 maja 1945 r. Momentem szczytowym we wzajemnych relacjach w tym okresie były wizyty: Tity w Polsce w marcu 1946 r. oraz Bieruta w Jugosławii w październiku 1946 r. Współpraca ekonomiczna w tym okresie była dla strony polskiej niekorzystna ze względu na wysokie ceny jugosłowiańskich towarów odbiegające znacznie od poziomu obserwowanego na wolnym rynku. Jednakże zdaniem polskiego rządu był to koszt niezbędny do utrzymania Jugosławii w ramach bloku europejskich państw socjalistycznych. Należy przy tym podkreślić, że problem zbyt wysokich cen jugosłowiańskich produktów był podnoszony przez stronę polską również w latach 60. i 70. Niewątpliwie był to jeden z zasadniczych czynników wpływających na poziom współpracy gospodarczej aczkolwiek z politycznego punktu widzenia zwiększanie powiązań gospodarczych Jugosławii z krajami socjalistycznymi mimo niekorzystnego bilansu było posunięciem racjonalnym.

Konflikt pomiędzy Titą a Stalinem był głównym powodem zamrożenia stosunków pomiędzy Warszawą a Belgradem. W polskich wydawnictwach z tego okresu widoczny jest specyficzny język zarzucający Ticie i jego współpracownikom szpiegostwo na rzecz

zachodnich rządów a szczególnie Stanów Zjednoczonych. Oficjalne relacje polityczne nie istniały. Również w okresie po śmierci Stalina w marcu 1953 r. polska dyplomacja pozostawała pod kontrolą Związku Radzieckiego. Pierwsze kroki w kierunku normalizacji wzajemnych stosunków zostały podjęte w 1954 r., jednakże szersze kontakty były możliwe dopiero po wizycie N. Chruszczowa w Belgradzie w maju 1955 r. Druga połowa tego roku może być postrzegana jako punkt zwrotny w polsko-jugosłowiańskich relacjach. Obopólne korzyści były dostrzegane przez obie strony i szybki wzrost wymiany handlowej był tego głównym przejawem.

W maju 1958 r. ponownie doszło do napięcia we wzajemnych stosunkach. Zaprezentowane na VII Kongresie założenia programu Związku Komunistów Jugosławii stały się źródłem zaniepokojenia wśród przywódców bloku komunistycznego. Prawo do samodzielnego decydowania o kierunkach i sposobach socjalistycznego rozwoju państwa odgrywało zasadniczą rolę w polityce Jugosławii. Chociaż stosunki polityczne mogły być postrzegane jako napięte, to jednak poziom współpracy kulturalnej i gospodarczej obniżył się stosunkowo nieznacznie, natomiast spotkania Polsko-Jugosłowiańskiej Izby Handlowej i innych organizacji bilateralnych odbywały się według planu.

Kryzys w polsko-jugosłowiańskich relacjach politycznych był tymczasowy i w zasadzie zakończył się na początku lat 60. Co więcej, pogłębiono współpracę gospodarczą poprzez rozpoczęcie kooperacji w przemyśle motoryzacyjnym. W obu krajach ten sektor przemysłu bazował głównie na licencjach zakupionych od FIATA i wzajemna wymiana produkowanych podzespołów wraz ze znacznym wydłużeniem serii produkcyjnych była korzystna zarówno dla zakładów Zastavy w Kragujevcu jak i dla warszawskiej FSO. W tym okresie Jugosławia była również ważnym czynnikiem polskiej polityki zagranicznej wspierając rozbrojenie oraz polskie propozycje utworzenia w Europie strefy wolnej od broni atomowej.

W II połowie lat 60. polityka prowadzona przez Związek Radziecki miała nieprzewidziane konsekwencje dla polsko-jugosłowiańskich relacji. Interwencja pięciu krajów komunistycznych w Czechosłowacji w sierpniu 1968 r. była postrzegana przez Jugosławię jako zagrożenie, natomiast Polska jako jej uczestnik była przedstawiana przez większość jugosłowiańskiej prasy jako agresor. Należy jednak zwrócić uwagę, że ten okres wrogości trwał tym razem zaledwie rok i wizyty Andreja Gromyki w Belgradzie we wrześniu

1969 r. oraz delegacji polskiego Sejmu dwa miesiące później rozpoczęły nową erę w dwustronnych stosunkach.

Lata siedemdziesiąte były okresem szczytowym w relacjach pomiędzy Polską a Jugosławią. Przywódcy obu krajów odgrywali znaczącą rolę w europejskiej polityce. Jugosławia prowadzona przez Titę była jednym z kluczowych członków bloku krajów niezaangażowanych, natomiast kierowana przez Gierka Polska doświadczała pokaźnego wzrostu gospodarczego i znaczenia w europejskiej polityce. Należy przy tym zaznaczyć, że pierwsza połowa dziesięciolecia była znacznie bardziej intensywna w kontaktach na najwyższym szczeblu. Wizyty Tity w Polsce (1972, 1975) oraz Gierka w Jugosławii (1973, 1978) wraz z wizytami premierów Jaroszewicza (1971), Bijedića (1973) i Djuranovića (1978) były świadectwem trwałych, przyjaznych stosunków.

Ciepłe osobiste relacje pomiędzy Tito a Gierkiem, które można było zaobserwować podczas spotkań wpływały na działania aparatu partyjnego często ułatwiając wzajemne negocjacje. Kooperacja przemysłowa była postrzegana jako kluczowy element we wzajemnych relacjach i w latach 70. zazwyczaj osiągała poziom ok. 25 % całkowitej wymiany. Rozmowom odnośnie zwiększenia poziomu kooperacji poświęcano szereg spotkań i narad jednak zakończyły się pozytywnie jedynie w odniesieniu do przemysłu motoryzacyjnego, przemysłu maszyn rolniczych i elektroniki. Pomimo ponawianych jugosłowiańskich sugestii odnośnie podjęcia kooperacji w zakresie budowy statków polskie stocznie nie tylko dysponowały wystarczającym potencjałem ale również były nowocześniejsze. Jednakże niewykorzystane możliwości wzajemnej kooperacji były głównym powodem ogólnego niskiego poziomu dwustronnych obrotów. Załedwie ok. 2 % całkowitej wymiany handlowej Polski z zagranicą w latach 70. realizowano z Jugosławią i był to poziom porównywalny do wymiany handlowej z Bułgarią oraz dwa razy niższy od wymiany z Czechosłowacją. Dla Jugosławii wymiana handlowa z Polską stanowiła załedwie ok. 3 % jej całkowitej wymiany z zagranicą. W pierwszej połowie dziesięciolecia utrzymywało się ujemne saldo po stronie polskiej jednak w 1975 r. nastąpiło odwrócenie tendencji i druga połowa tego okresu zaznaczyła się przewagą polskiego eksportu z maksymalnym dodatnim saldem w wysokości blisko 70 mln USD w 1978 r.

Podsumowując należy stwierdzić, że dwustronne relacje stanowiły dla obu stron istotny czynnik polityki zagranicznej jednak nie potrafiono wykorzystać istniejących

możliwości. Normalizacja stosunków w 1970 r. była początkiem trwającego dwie dekady okresu bliskiej współpracy. Pierwsza połowa tego dziesięciolecia może zostać uznana za okres szczytowy w bilateralnych relacjach po II wojnie światowej. Niewątpliwe znaczenie w tym względzie należy przyznać zmianom dokonany w Komitecie Centralnym PZPR po upadku Gomułki. Zarówno Gierek jak i Tito odgrywali kluczową rolę we wzajemnych kontaktach wywierając presję na członków partii komunistycznej w celu utrzymania regularnych dwustronnych relacji. W okresie II połowy dekady lat 70. Jugosławia zaangażowała się w działalność na forum państw niezaangażowanych starając się utrzymać zdobytą międzynarodową pozycję, co skutkowało zepchnięciem kontaktów na linii Tito-Gierek na dalszy plan. Z kolei polityka zagraniczna PRL w tym okresie skupiała się na stosunkach z Niemcami Zachodnimi, Francją i Stanami Zjednoczonymi w związku z dążeniem do pozyskania kolejnych kredytów. Mimo to znaczenie dwustronnych relacji zostało niewątpliwie podkreślone poprzez wybór Polski na miejsce pierwszej wizyty premiera Veselina Djuranovića w październiku 1977 r. Mająca miejsce w czerwcu 1978 r. wizyta Gierka na Brioni była krótka, co spowodowane było chorobą Tity i było to jednocześnie ostatnie spotkanie obu przywódców. Wewnętrzne problemy gospodarcze oraz zadłużenie zagraniczne zdominowały politykę w ostatnich dwóch latach dekady lat 70. zarówno w Polsce jak i w Jugosławii.

Pomimo, iż kooperacja gospodarcza stanowiła priorytet we wzajemnych stosunkach jej rezultaty dla obu stron były niezadowolające. Wspomniane wysokie ceny jugosłowiańskich produktów w wielu przypadkach były nie do zaakceptowania dla polskich przedsiębiorstw państwowych redukując tym samym możliwy do osiągnięcia poziom wymiany handlowej. Naciski zmierzające do utrzymania zrównoważonego salda obrotów również wpływały na zmniejszenie poziomu wymiany powodując, że odgrywała ona nieznaczącą rolę w ogólnych obrotach obu krajów.

Praca opiera się głównie na źródłach znajdujących się w zasobach Archiwum Ministerstwa Spraw Zagranicznych oraz Archiwum Akt Nowych w Warszawie. W pracy wykorzystano również blisko 140 publikacji w języku angielskim wydanych przez wiodące uniwersytety w Europie i Stanach Zjednoczonych. Zdaniem autora dalsze badania w kierunku konfrontacji polskiego punktu widzenia na dwustronne relacje z opinią badaczy z byłych jugosłowiańskich republik mogą przyczynić się do weryfikacji przedstawionych tez wzbogacając tym samym wiedzę w zakresie stosunków pomiędzy Warszawą a Belgradem.